

Dr. Nazire ERBAY

Bayburtlu Zihni
Divanı

2014

© 2014 Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları, Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarına aittir.

Eser Adı: Bayburtlu Zihni Divanı

Bayburt Üniversitesi Yayınları 6

ISBN:

Tasarım & Baskı: Zafer Ofset Yenikapı Cad. No:1 25100 Yakutiye / Erzurum

Tel: 0442 234 22 85 Faks: 0442 233 69 52

Bayburtlu Zihni
Divanı

TAKRİZ

Milletlerin edebiyatları daha başlangıçta yani iptidâî hallerinde iken bir bütün olarak ortaya çıkarlar. Daha sonraları toplumun gelişmesi ve tabakalarında kültürel farklılıkların oluşması nedeni ile ilkin sun'î olarak bölünürler. Toplum zamanla genel olarak avam ve havas olarak ikiye ayrılır. Tabir yerinde ise avamî edebiyatı halk şairleri havâs edebiyatını ise okumuş şâirler oluşturur. Hatta bunların içinde de muhtelif tabakalar oluşur. Bu farklılık zamanla daha çok açılır. Havas edebiyatı gitgide, halktan ayrılır. Aralarında ortak unsurlar azalır. Bazı toplumlarda bu tabakalar birbirine yabancı olur ve bunlar birbirini küçümser bir vaziyet alır.

İşte bizim Osmanlı Edebiyatında da yukarıda belirtilen hususlar nisbeten görülmektedir. Divan şairleri XVII. yüzyıldan önce halk şairlerini küçümsemişlerdir. Hatta bu durum bu yüzyılda da az da olsa sürmüştür. Ancak bu yüzyıldan itibaren bu iki edebiyat katmanının yavaş yavaş birbirine yaklaşılmaya başladığını görüyoruz, Mahallileşme düşüncesi nedeniyle de halk şâirleri, divan şâirlerine, divan şairleri de halk şairlerine özenirler. Halk şârleri aruz vezniyle divan tarzı şiirler kaleme alırlar ve hatta bazılarının şiirlerinin divan ismi altında toplandığı görülür. Divan şâirlerinin bazıları da hece vezniyle koşma yazarlar ve bu şiirlerini divanlarına da alırlar.

İşte Bayburtlu Zihnî de hem halk hem divan tarzında şiirler yazmış meşhur şairlerden biridir. Onun halk tarzı şiirleri çok az olmasına rağmen, daha çok halk şâiri olarak tanındığını görüyoruz. Halbuki Bayburtlu Zihnî'nin divan tarzı şiirleri daha ziyade ve hacimli bir divanı olmasına rağmen bu yönü unutulup gitmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri şairin yaşadığı dönemde divan edebiyatının gücünü yitirmesi ve diğeri ise Osmanlının son dönemlerinde toplumun batılı değerlere yönelmesi dolayısıyla edebiyatında batı edebiyatını örnek almasıdır. Bu nedenle Bayburtlu Zihnî'nin divanı ve bu tarz şiirleri pek rağbet görmemiştir. Ayrıca Zihnî, çeşitli yönleri olan ve renkli bir şahsiyete sahip olduğu için şöhreti memleketini aşarak bütün Osmanlı ülkesinin kültür merkezlerine ulaşmıştır. Bu bakımdan da dikkate değer ve eserlerinin üzerinde durulması gereken bir şahsiyettir.

Değerli öğrencilerimden biri olan Yrd. Doç. Dr. Nazire Erbay, Bayburtlu Zihnî'nin divan tarzında yazdığı şiirlerini topladığı Bayburtlu Zihnî Divanı'nı yeni

harflere olduğu gibi aktararak günümüz okuyucusuna takdim etmiştir. Bu vesile ile klasik edebiyatımız ile çağdaş edebiyatımız arasında bir köprü kurmuştur. Bu yönden kendisini tebrik ederim. Kültür haritamızın sağlıklı bir şekilde tesbit edilebilmesi bu tür çalışmaların yoğunluk kazanması ile mümkündür. Bugün biz mill bir Rönesans ortaya koymamız için günümüz aydınlarının hem klasik, hem de çağdaş kültürü bilmesi ve bunları harmanlayarak ortaya yeni mahsullerin çıkması için ortam hazırlaması gerekir. Ancak o zaman çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabiliriz.

Kıymetli öğrencim ve genç bilim insanlarımızdan biri olan Yrd. Doç. Dr. Nazire ERBAY, böyle g bir çalışmanın üstesinden geldiği için kendisini tekrar kutlar ve yeni çalışmalarını beklerim.

Prof. Dr. Turgut KARABEY / Erzincan 2014

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin uzak mesafeleri yakın etmesinin yanında toplumlararası paylaşımları, yakınlaşmaları arttırdığı muhakkaktır. Modern anlatı, bu etkileşimden nasibini alarak kendi çizgisi içinde bir takım evrilmelere uğramış hâlihazırda değişim ve gelişim belli oranlarda devam ederken değerlendirmeler de özel ve genel anlamda devam etmektedir. Modernizmi kendi içinde farklı şekillerde yaşayan Türk şiiri şüphesiz yoktan var olmamış, Türk milletinin yeryüzündeki mevcudiyetinden beri yüzyıllardır varlığını değiştirip geliştirerek sürdürmüştür. Bu bakışla Türk şiirinin tarihi macerası incelenirken bu hususlar göz önünde bulundurulup, eskiye daha doğrusu klasiğe dönerek, kültürel varlığın temellerini araştırmak, kendini geliştirmek adına önemlidir.

Klasik olanın önceden olmuş olmak adına, her zaman ‘gelecek’ olana öncülük ettiği şüphesizdir. Aynı zamanda klasik olanın içinde var olan zenginlik ve birikim eskinin üzerinde yüzyıllarca inceleme yapmayı, düşünmeyi ve yorumlar yapmayı zorunlu kılar.

Bayburtlu Zihni 19. yüzyılda Osmanlı devletinin sosyal, siyasal ve kültürel anlamda büyük bir değişimin yaşandığı bir dönemde eser vermiş sanatkârlarındandır. Bu değişim ve dönüşüm, şairi yenileştirirken eskiden koparmamış bizzat ona “klasik bir şair” değerlendirmesi yapmamızı sağlayacak zengin edebi ve kültür birikimini, dil ve söyleyiş zenginliğini mürettep divanında yansıtmasına vesile olmuştur.

Bu çalışmada, Bayburtlu Zihni Divanı’nın beş nüshası üzerinde edisyon kritiği yapılmıştır. Sağlam bir metin oluşturma çabası ile eserin dil, ses ve anlatım özellikleri dikkate alınmıştır. Ayrıca beyitlerde anlam karmaşasına yol açmamak adına metin, transkripsiyon harflerine uygun bir şekilde yazılmıştır.

Klasik şiirimizin dikkate değer örneklerinin verildiği bu divan üzerine yapılan çalışmada; Atatürk Üniversitesi Seyfeddin Özege Bağış Kütüphanesi 25780 (k 2933) nolu, Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi 118 nolu, -bu nüsha İstanbul Galata Mevlevihânesi nüshası ile aynıdır- Edirne Selimiye Kütüphanesinden temin ettiğimiz University of Toronto Library PL 248 Z45A17-1876 ve TBMM Kütüphanesinde 73003884 nolar ile kayıtlı nüshalar göz önünde bulundurulmuştur.

Temin edebildiğimiz bu nüshalardan Süleymaniye ve Galata Mevlevihane'si nüshalarında Divan'ın sadece gazel kısımları yer almaktadır. Dikkate aldığımız nüshalardaki sayfa numaraları birbiri ile uyumaktadır. Divan'daki sayfalarda yer alan satır sayıları giriş sayfaları dâhil olmak üzere 9-16 ile 24-29 arasında değişmektedir. Zihni Divanı'nda dikkat çekici ölçüde ayet ve hadis yer almaktadır. Divan'ın hemen hemen tamamında geçen ayet ve hadisler, çalışmada *italik* yazı ile gösterilmiştir.

Son olarak bu çalışmayı yapmak için esere dikkatleri çeken Doç Dr. Gülhan ATNUR'a, eserin basımı hususunda desteklerini esirgemeyen Bayburt Üniversitesi rektörü Prof. Dr Selçuk COŞKUN'a ve Bayburt Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne, basımdan önce çalışmanın son tetkikini yapan Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU'ya ve nihayet çalışma esnasında eksiklerin giderilmesinde sonsuz ilgisini ve bilgisini esirgemeyen Prof. Dr. Erdoğan ERBAY'a teşekkür sunmak bir görevdir.

Nazire ERBAY Erzurum - 2013

1811.217

ح

خواجهكان ديوان همايوندى بايوردى مرحوم الحاج (ذهنى) افنديك اشبو ديوان
بلاغت عنوانى ارباب وطنه بريدكار اولق آرزوسيله بخدومي احمد روابى
افندى طرفندن معارف نظارت جليله سته بلراجعه استحصالى
قلان امتياز نامه موجبه طبع و تمثيل قلمشدر اشبو ديوانك
مهر مرزا اولان نسخه رينه ساخته نظر به باقيه جنى كى
طرف اخردن طبعه جرات ايدنلك دى نظاما
مسؤل طوبيله جنى اخطار

اولنور

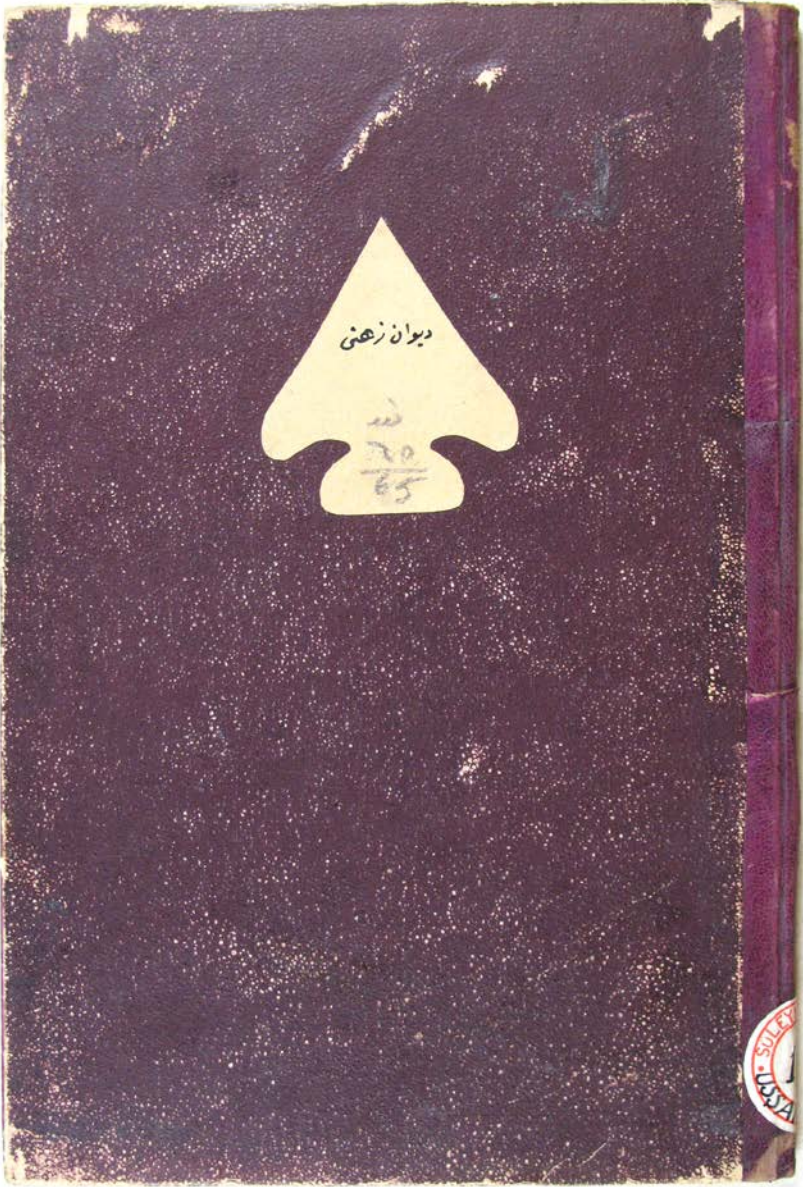
25780

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ

Seyfettin Özege Bağış

Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Bağış Kitaplığı Nüshası

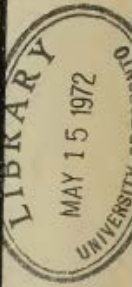
Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası

دیوان ذهنی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

* سر بسم الله از جن الرحیم
* صد هزار شکر رب العالمین
* یوم دینک ما یحیی بنی اثنی عشر
* هم سکا در استعانت اعتماد
* آنزه کم قیلدک انعام عجم
* خاتم راه ولا الضالیندر
* شانی ربك عفودر احساندر
* ریشا اسماء حسنا سنده در
* ثم حاشا کم قیو کدن سورمه نه
* اسم ستار کدر برهانز
* بگردن بر قطره در ماهیستی
* آب غرق ایتمز آن بی اریباب
* کائنات فولدر سکا سن پادشاه
* نفس التده بر کناهنر طور مدم
* ایتمدم اماره امرندن فرار
* ایلمدم سرمایه عمرم تلف

* مستجاب الله دعای یارحیم
* جد صد الحمد لله العین
* سنکه رحمن رحمتک یا اله
* سا که مخصوص در عبادت عباد
* اول بزه هادی صراط مستقیم
* شول امم کم غیر مغضوبیندر
* بز قولوز کاری قولک عصیاندر
* چوغیمه عصیانی عبیدک بنده در
* وار ایکن غفار امک جرمنه
* سهوله کشف اولدیب، عصیانز
* ذنب عبیدک عفور به نستی
* چونکه اشجارک مر بسیدر آب
* سنکه رب العالمینک یا اله
* هجر ایلمده بر کون آه، مز طور مدم
* هر نفسده نفسه اولدم یار غار
* روز شب نفسک ای دوب امرک بکف

PL
248
Z45 A17
1876

شبه بر جلا مضرب بر تانی کلا نیت
مضبت عطفه در با سله جا دی یوتد
و دهی نیکو در ستم فرار و نیت
برهنگام عطفه در با سید در ستم عیان نیت
نقد فر بار ابرو در ستم نیت
نیت در انقادی کما کمال انجام در با هو

هر وقت نادمه و نورو جا در جا در
نیت جامع اندام کلا نیت در جا در
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم

مهرای نیت نیت و جا نیت
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم

مضبت عطفه در با سله جا دی یوتد
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم
نیت در ستم نیت در ستم نیت در ستم

GİRİŞ

Bayburtlu Zihnî'nin Edebi Yönü Üzerine Bazı Dikkatler

Türk şiir geleneği içinde “Osmanlı Şiiri”, “Osmanlı Edebiyatı”, “Saray Edebiyatı”, “İslâmî Türk Edebiyatı”, “Yüksek Zümre Edebiyatı”, “Divan Edebiyatı”, “Eski Türk Edebiyatı” gibi isimlerle anılan ‘Klasik Türk Edebiyatı’ yıllardır süregelen toplumdaki soyutlanmış bir edebiyat olduğu düşüncesine yönelik ağır eleştirilere rağmen Türk edebiyatı geleneği içinde ayrıcalıklı bir yerde olmaya devam etmektedir. Her dönem, kendi edebi anlayışını sanatkârın eserinde var eder. Klasik şiir anlayışında uzaklaşalı yüzyıllar olsa da önceki dönemlerde olduğu gibi günümüz şiiri için de bir şairin toplum tarafından beğenilmesi, takdir edilmesi hatta tanınmasının esas yollarından biri şüphesiz, teknolojik imkânların haricinde, en azından kabul gören bir şiir kitabının olmasıdır. Bu gelenek, 19. yüzyılda da şairin, edebi anlamda varlığının önemli ispatlarından olan bir Divan tertip etmek şeklindedir. Bu dönemde her ne kadar toplumsal ve siyasal hareketlilik ile paralel yeni şiir anlayışının oluşmaya başladığı görülse de yüzyılların birikimi olan klasik şiirin bütün özelliklerini eserlerinde yansıtan şairlerin varlığı muhakkaktır. Yaşadığı dönemin değişkenliği içinde eserlerini mürettep bir divanda toplayan Bayburtlu Zihni bu noktada dikkat çekici bir sanatkârdır. Zihni'nin klasik şiir anlamında kendini ispat ettiği, en azından önceki yüzyıllarda yaşamış klasik şairler kadar önemli ve dikkate değer eserler ortaya koyduğu Divan'ının incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Bayburtlu Zihni hakkında söylenmesi gereken en önemli husus, değişimin ve dönüşümün yaşandığı dönemi itibariyle klasik şiirin son temsilcilerinden biri olarak görülmesidir. Bu bakışla şairin Divan'ı klasik şiir bağlamında genel hatlarıyla değerlendirildiği zaman şu sonuçlar elde edilebilir:

Zihni mürettep divanında şekil ve muhteva özelliklerinin yanında dil, estetik anlayış, ses-söz birlikteliğindeki uyum açısından vb. tam olarak klasik şiirin en parlak dönemlerinde kabul görmüş özelliklerini, her ne kadar yüzyıllar içinde değişimlere ve gelişmelere uğramışsa da, yakalayabilmiş bir şairdir. Bir klasik şair olarak Zihni, her şair gibi söz-anlam birlikteliğini kendi sanat anlayışına göre şekillendirmeyi başarmıştır. Zihni, klasik şiirin beyit anlayışına uygun şiir yazarken zamanının siyasî ve sosyal meselelerine de Divan'ında yer vermiştir. Şair, klasik şiirin sembolik, soyut anlatımını hemen hemen her konuyu anlatırken kullanmış ve akıllarda kalacak nitelikte özel mısralar söylemiştir.

Gel bir eyyâm elem-i cevrden âzâd olalım
Zevkî tebdîl idelim hicr ü ğama şâd olalım

Yetişür çekdigimiz künc-i melâmet kahrın
Tutalım pîr-i muġân dâmeniñ irşâd olalım

Tutalım meygedeniñ âb-ı hevâsı zevkin
Nice bir kûşe-i ğam-hânede berbâd olalım

Sürelim pâyına yüz sâkî-i gül çehrelerin
Leb-i cân bahşlarıñ bûs idüb âbâd olalım

Telh-i kâm itdi bizi renc-i humâr-ı hasret
Zihniyâ kâm-ı dil-i Şîrîn'e Ferhâd olalım

Zihni, bilinen sert söyleyişinin aksine, çoğu zaman klasik şiirin kendine has lirizmini gazellerinde başarı ile uygulamıştır. Bunlara değişmem redifli müseddesi; şimdi, üstüne, ola, isterim, gel, var mıdır, nedir, bahs, abes redifli gazelleri sadece birer örnektir.

Geçdi sensiz güzelim hicr ile eyyâmım gel
Fark olunmaz ğam ile şubhdan aħşamım gel

Şâmdan zülf-i hayâliñle seher bîdârım
Şeb-i zulmetdeyim ey şem'e-i şeb-ârâmım gel

Dilrubâlardan su'âl itdim seni ey gül-beden
Didiler biz görmedik dünyâda görmüş var mıdır

Şorsalar meşşâtalardan tâb-ı hüsniñ zîverin
Bir perî peyker melek-sîmâda görmüş var mıdır

Bu ne istignâdır ey büt bu nezâketler nedir
Bu ne şîve bu ne cilve bunca hâletler nedir

Bu ne lâle bu ne hâddir bu ne hâl ü bu ne haţţ

Bu ne servî bu ne kıadd-kâmet kıyâmetler nedir

Kalıplaşmış bir yanılğı olarak, klasik şiirin gerçek hayattan kopuk olduğı iddiası hep var olsa da aslında bu dönemin şairleri, kendi edebi anlayışları paralelinde ince benzetmelerle, hayat ve insan arasında sıkı bağ kurmuşlardır. Bayburtlu Zihni de hayatın içinden bir birey olarak hem sevdiği, eğitimini ciddi olarak aldığı edebi anlayışı, hayatla harmanlamasını bilen sanatkârlardandır. Bu noktada Zihni hakkında en başta söylenmesi gereken eskiye bağlı olduğı, eskiyi yaşadığı kadar yeniliğe açık bir bakışının olduğudur. Bu durum “zamana uy” redifli gazelinin beyitlerinin incelenmesi ile daha net görülecektir.

Saňa cihân ger uymaz ise sen cihana uy

Tîr ol cihânda tođruluk it her kemâne uy

...

Tarzın zamâna tâzeledi eski tavrı kıo

Etvârı uydur ibn-i zamân ol zamâna uy

Kec-revlik itme elde kıalursın misâl-i yâş

Oķ gibi tođrı menzile git Zihnî yâne uy

Zihni, zamana uyma, yeniliğin taraftarı olma düşüncesini beyitlerinde sıklıkla işler. Mesela, batılılaşma hareketinin önemli isimlerinden olan Mustafa Reşit Paşa Şinâsi'nin kasidelerinde nasıl övülmüşse Zihni de Divan'ında Mustafa Reşid Paşa'ya yer verir ve neredeyse aynı dil, anlatım ve üslup özellikleriyle “Reşid Pâşânın Beşinci Def'ada Sadâretine” başlıklı mısralarıyla Mustafa Reşid Paşa'yı methiye dolu ifadelerle anlatır ve ona olan hayranlığını dile getirir.

Olalı kâtib-i târih-i düstur

Reşid Pâşâ'yı Eflâtûn yazar dil

...

Mihr-i bürc-i azamet mâh-ı münîr-i rif'at

Pertevi şanı felekden semeke şevk-efzâ

Ya'ni ol zât-ı kerem-pîşe Reşid pâşâ kim

Menba'ı cûd u sehâ dâver-i fermân-fermâ